

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Маргарет Димитрова

за труда на РОСЕН Р. МАЛЧЕВ

на тема

Напрежения в структурата на фолклорната вяра. Агиология и демонология,
представен за присъждане на научната степен *доктор на филологическите*
науки

Представеният от Росен Малчев труд е резултат от многогодишни теренни проучвания и показва отлично познаване на първичните източници, любов към българската народна култура, изследователско любопитство и компетентност. Той е един от най-добрите у нас познавачи на българската фолклорна менталност, защото години наред търпеливо и методично работи на терен, понякога години наред на едно и също място, за да проучи издълбоко местната история и отношението на хората към нея и към предаваното от поколение на поколение. Целите на подобно събиращество да различни – да се опознае и обясни културата, менталността, а и да се потърсят нови аргументи, доказателства за спорни исторически събития. Обикновено когато изследователският интерес е насочен към средновековното свещено пространство или към средновековни народни практики, авторът съпоставя различни извори – писмени, археологически находки, изобразителен материал, народна памет (устна история). Интересите на д-р Малчев са широки, той не остава на равнището на синхронията, а търси обяснение на съвременни особености в спецификите на миналото, винаги за конкретни региони, за конкретни общности със своя историческа съдба, като избягва да генерализира. Един от центровете на неговата работа е фолклорната вяра, с различни страни на която ни запознава в своя труд. Така той хвърля светлина върху връзките между християнски текстове и народната вяра, върху българските ментални нагласи, видени през призмата на отношението към сакралното във фолклорните общности.

В различни части от дисертацията си д-р Малчев демонстрира владението на различни методи за анализ на фолклорни материали и писмени средновековни извори и това е една от силните страни на тази работа. Сложното и променящо се поле, избрано за

обект на неговото изследване, е възможно да бъде анализирано именно само с комплексен подход. Този подход очертава спецификите в развоя на българската народна вяра и многовековното ѝ съществуване. Бих казала, че за творческия път на Росен Малчев е характерен холистичният подход. Той не остава само при хуманитарните изследвания – оглежда внимателно характерните географски особености, природни ресурси на терена, историческа география и зоонимия, демографски данни, данни за преселения, исторически писмени сведения, агиография, история на Църквата и др. Още по-ценно е, че авторът е изработил този подход не умозрително, а в резултат на дългогодишни теренни проучвания, т.е. в резултат на отлично познаване на т.нар. първични извори. Самият той е добросъвестен записвач, отразяващ обективно получената информация на терен. Отлично впечатление прави, че Росен Малчев старателно, коректно цитира своите извори, така че информацията може винаги да се провери. По отношение на третиране на изворите отново личи висока професионална коректност – при класифицирането им, при опита за разграничаването на автентични фолклорни наративи на устната култура от литературно-фолклорни произведения. Ясно е, че д-р Малчев никога не отива неподготвен на терен, а проучва внимателно какво са установили други изследователи на този терен и как са интерпретирали събрания материал. Прецизните му анализи му позволяват да не приема безкритично предишни записи, особено от периода от края на XIX – началото на XX в., а да си дава сметка за контекста, в който са се появили записи и хипотези. За мене Росен Малчев е един от най-добрите теренисти у нас днес, който знае как да събира обективно, без намеса, без внушения информацията, търпеливо да чака своя събеседник да му разкаже нови неща, без да го насочва към дадени заключения, но също така Росен Малчев умее да интерпретира събрания материал, да го анализира чрез сравнение, да открива връзки там, където те не са експлицитно подчертани, да намира обяснения за отношението към сакралното, за формираните представи в течение на векове, да съпоставя писмени с неписмени извори, географско-геоложки данни с исторически и фолклорни. Д-р Малчев търси произхода на анализирания сакрални сили, често в исторически данни, търси причините и механизмите за разпространението на представите – винаги във връзка с нуждите на социума и пътя на формиране на неговия кръгзор. Ще цитирам едно изречение от дисертацията, показващо именно метода на работа на Росен Малчев:

„Анализът на фолклорните легендарни предания от Пъстринския цикъл за водния

бик и неговия водоизточник показва, че в тях фолклорната менталност адаптира факти от природната действителност към своите традиционни модели на познание, със средствата и в рамките на установения вече тезаурус, като кодира по фолклорно-митологичен начин обективни локални и регионални хидроложки процеси и така съхранява знания за отминали етапи от карстовата история на Пъстрина планина.“ (стр.66).

За да изясни произхода и начина на функциониране на народните религиозни представи, Росен Малчев се опира на проучванията си в различни сфери: историческа география, историческа и съвременна зоонимия, хидрология, геоморфология. Т.е. фолклорната вяра не се разглежда като откъснат от живота конструкт в неговата работа, а е видяна в целостността на живота на изследваните общности в дадени условия – природни и културни. Както самият той казва на стр. 66-67, той прилага комплексен подход при анализа на различните прояви на фолклорната вяра, защото традиционната култура е „култура на всеобщата връзка“. Той се търси начини да разчете „кодираните“ от българските общности дълбинни измерения на техния опит. Силна страна на дисертацията е, че авторът винаги очертава географското разпространение на вярванията, доколкото това му е възможно, за да обясни явленията с известното за историята на тези места, с писмени извори, както и с известното от археологически разкопки, а и да даде възможност на бъдещи изследвачи да свържат тези явления с други културни и езикови изоглоси.

Добра илюстрация на този подход е анализът на теренните записи за „Юговския змей“. Анализът се отличава с внимателно оглеждане, обследване на всички елементи и търсене не само на връзката между тях, но и на връзките с други елементи на културата на дадената общност и регион. Бих искала да обърна внимание на разсъжденията, свързани с „Герге“, място, което очевидно се смята за сакрално от векове, като тази сакралност се изразява чрез различни названия и форми при смяна на религиите там. Отново ми се иска да цитирам изречение от работата на Росен Малчев, за да илюстрирам неговото разбиране за сакрални представи и прояви, извлечено от работата с конкретно място и общност. Изобщо това е характерно за цялата работа: в нея има общотеретични постановки, които авторът си е изградил в течение на своите дългогодишни занимания с фолклор и които той прилага успешно при анализа на конкретни случаи:

Процесите на семантично натрупване и противопоставяне са обогатили

образа на отвъдния персонаж в местната фолклорна вяра, обвързали са го с други

културни подсистеми – календарна и некалендарна обредност, приказна и неприказна проза, ономастика и др.

Най-интересни за мене бяха анализите на Росен Малчев за „здравичките“ в Родопите, както и мястото, което той им отрежда в собствената си класификация на сакрални персонажи. Тази вяра досега не е била обект на обстойни научни дискусии и е едно от откритията на дисертацията. Приноси са разсъжденията на автора за същността на тези персонажи, за пътя на формиране на тези представи, за амбивалентната им природа, за принадлежността им към света на женското и връзката им с култа към св. Богородица.

В частта за светците кефалофори пък Росен Малчев разкрива друга страна на своя подход – ситуирането на изследвания материал в широк евро-азиатски контекст на вярвания, чрез което той открива специфичното за записите от терена, на който той работи. Тук ще спомена, че отличителна страна на неговата работа е успешното събиране и тълкуване на материала сред различни по конфесия български фолклорни общности – християни и мохамедани. Материалите от народната култура се разглеждат на фона на известното за историята на християнството и исляма. Съпоставени са християнски доктринални постулати и фолклорни интерпретации, писмени извори, археологически находки и история, предавана по устен път. Така в анализа на записи за светци кефалофори той се обръща към подобни митологеми, разпространявани в различни исторически периоди от Азия до Британия, като се съсредоточава конкретно върху спецификата на българските средновековни извори и теренните записи.

Особено внимание заслужават в дисертацията новите аргументи, които авторът привежда за пътя на мощите на св. Иван Рилски от Търновград към Рилския манастир. Р. Малчев съпоставя средновековните извори с запазеното във фолклорната памет според теренни материали, за да прецизира пътя на средновековната процесия – според неговата реконструкция след Никопол процесията е минала през Ловеч и Врачанско, а след София – през Самоковско. Д-р Малчев намира аргументи не само в данни от фолклорни записи, но в историята на селищата и манастирите в региона. С нови аргументи той подкрепя хипотезата на проф. Иван Добрев, че родното място на светеца е било около днешното село Зимевица в Западна Стара планина. Анализите на Росен Малчев предлагат хипотези за

очертаването на българското сакрално пространство през Средновековието и за отношението към владетеля и светеца в средновековната българска култура.

В дисертацията има множество публикации на първичните извори, което е нейна силна страна, защото четящият не е поставен в ситуация да приема на вяра интерпретациите на автора. Публикуването на материалите е направено професионално – приведени са точни данни за интервюираните, време, място, образование, занятие, година на раждане, както и речник на диалектните думи. При анализа на тези текстове той разграничава лични мнения, бих ги нарекла оказионализми, от традиционните представи на общността.

Разбираемо и очаквано за такъв голям текст като дисертацията на д-р Малчев, има формулировки, които се нуждаят от прецизиране, например не ми стана веднага ясно какво означава фразата „човешките общности са трети катализиращ компонент на тази система на комуникация“, защото авторът с основание твърди, че човешките общности са „създатели и носители на фолклорната вяра“. Всъщност авторът в самите анализи в дисертацията показва, че има предвид фолклорни наративи за комуникация между сакрални персонажи и хора/ общности, но от началното изречение това не става ясно.

Моето заключение е, че трудът на д-р Малчев притежава нужните качества за дисертация за присъждане на степен „доктор на филологическите науки“ и като член на журито убедено ще гласувам „за“.

17 септември 2015

Гр. София

Проф. М. Димитрова